
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК159.9.07-051

Бушувєва Т. В.

МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА-ДІАГНОСТА

Суспільний запит на різні види психологічної допомоги зумовлює необхідність диференціації підготовки психологів за різними спеціалізаціями. Підвищення якості фахової підготовки психологів за спеціалізаціями пов'язане із вирішенням завдання визначення професіографічних вимог (вимог до рівня знань і вмінь, професійно важливих якостей та розробки моделі особистості психолога) та відповідності цим вимогам навчальних планів і програм.

Дослідження особливостей особистості психолога та побудова моделі психодіагноста у вітчизняній психології проводиться зазвичай в рамках концепції професійно важливих якостей. Існує єдність позицій науковців-психологів щодо функціональних характеристик професійно важливих якостей (ПВЯ) людини, однак відмінності у визначенні їх змістових характеристик. В контексті професіографії ПВЯ визначають як такі, що впливають на успішність засвоєння професійної діяльності та ефективність праці. Однак спектр властивостей людини, що відносяться до ПВЯ, достатньо різноманітний і певною мірою визначається позицією дослідника.

Дослідження ПВЯ спеціаліста (В. О. Бодров, С. О. Дружилов, А. В. Карпов, Ю. П. Поваренков, В. О. Толочек, О. Р. Фонарьов, В. Д. Шадриков, ін.) дозволяють зробити наступні висновки: 1) Кожна професійна діяльність вимагає певної сукупності ПВЯ. 2) ПВЯ в процесі оволодіння професійною діяльністю розвиваються, складаються способи їх компенсації, вдосконалюється їх структура: її інтегрованість та індивідуалізація. 3) ПВЯ спеціаліста є закономірно організованою системою. Між окремими якостями встановлюються взаємозв'язки компенсаторного та сприяючого типу і ПВЯ виступають як певний симптомокомплекс властивостей суб'єкта професійної діяльності. 4) По мірі професіоналізації успішність діяльності все більше визначається всією структурою ПВЯ, а не окремими якостями.

На визначенні ПВЯ, особливостей особистості, зайнятої в певному виді професійної діяльності, базується розробка моделі особистості спеціаліста. Розробляється ця модель в сучасній психології за різними підходами. Проаналізуємо ці підходи, конкретизуючи їх на розробці моделі особистості психодіагноста.

Перший підхід передбачає рух від змістових характеристик діяльності до особистості, тобто вивчається професійна діяльність, виділяються якості, які обумовлюють ефективність її виконання. Модель особистості спеціаліста розглядається як зведення вимог професійної діяльності до фахівця. Нормативні вимоги до особистісних якостей психодіагноста формуються в кодексі етичних принципів психодіагностичної діяльності. Однак узагальнене формулювання принципів не дозволяє однозначно конкретизувати ПВЯ психодіагноста. Різні дослідники "вилучають" із цих принципів різні компоненти професійно важливих характеристик психолога-діагноста. Так, аналізуючи етичні принципи психодіагностики з точки зору вимог до психологічних характеристик діагноста, О. В. Юдіна [5] виділяє серед ПВЯ психодіагноста: відповідальність, відкритість, гнучкість мислення та поведінки, безпристрасність, неагресивність, емпатію. С. Т. Посохова [3] виділяє наступні якості: товариськість, доброзичливість, любов до людей; інтерес до об'єкта дослідження; професійний такт; емпатію; характеристики Я-концепції психодіагноста; самостійність, гнучкість, системність мислення.

Другий підхід до дослідження особистісних особливостей психодіагноста передбачає рух від особливостей виконання діяльності до особистості і, в свою чергу, представлений двома підходами: по-перше, дослідження прояву властивостей особистості при прийнятті рішень; по-друге, порівняння успішних та неуспішних спеціалістів за їх особистісними якостями.

Постановку психологічного діагнозу можна розглядати як процес прийняття рішення. В ряді досліджень з'ясовується роль, яку грають різні особистісні властивості у процесі прийняття рішень. При цьому вивчаються кореляції поведінки людини при розв'язанні завдання, що містить ризик, із певними рисами її особистості (В. Гомульський, Б. Камерон, Дж. Майерс, К. Мінейко, ін.).

Так, емпіричне дослідження В. Гомульського [1] показує, що особи, які генерують значну кількість альтернативних рішень у відкритих завданнях, відрізняються такими якостями, як екстравертованість,

низький рівень тривожності, віра у власні сили, гнучкість мислення, а кількість встановлених суб'єктом наслідків дії залежить від таких особистісних характеристик, як підвищена моральна цензура, висока самооцінка, виражене прагнення до максимального передбачення наслідків своїх вчинків, оригінальність мислення.

Порівняння успішних та неуспішних спеціалістів за їх особистісними якостями передбачає визначення критеріїв успішності діяльності та показників виміру особистісних особливостей. В проведених експериментальних дослідженнях основними критеріями ефективності психодіагноста виступають: кількість висунутих гіпотез, кількість правильно розв'язаних психодіагностичних завдань, час розв'язання. Для вимірювання особистісних характеристик застосовується опитувальник 16-РФКеттелла. В дослідженні О. В. Юдіної [5] визначаються такі особистісні особливості ефективних психодіагностів: високий рівень соціального інтелекту, енергійність, емоційна стійкість, гнучкість, помірний рівень тривожності, здатність приймати рішення за недостатності інформації (перевага конструктивних компонентів відповідальності-осмисленості та інтернальності). За результатами емпіричного дослідження Л. М. Собчик[4] професійно-успішні психологи-практики, які займаються диференціально-діагностичною та психокорекційною діяльністю, відрізняються високим вербальним інтелектом, інтуїтивністю, емпатією, гарними комунікативними здібностями, іноді мають підвищені показники індивідуалістичності та пошукової активності.

Експериментальне вивчення впливу особистісних якостей на успішність психодіагностичної діяльності спеціалістів системи освіти, проведене С. М. Костроміною[2], певним чином підкріплює висновки дослідження В. Гомульського щодо зв'язку конкретних особистісних властивостей з певними етапами діагностичної діяльності. Так, дослідження С. М. Костроміної засвідчує, що комунікативні якості спеціаліста освіти не пов'язані з адекватністю постановки психологічного діагнозу, але впливають на реалізацію етапу збору анамнестичної інформації та висунення гіпотез. Успішності реалізації цих етапів сприяють такі комунікативні якості, як вміння точно орієнтуватися в ситуації взаємодії, позитивність, дружелюбність, потреба в співробітництві. Однак інша група комунікативних якостей (емпатія, відкритість, гнучкість, потреба у спілкуванні) призводить до надмірної включеності емоційного компоненту, співпереживання, спрямованості на активне спілкування, втрати ініціативи у спілкуванні, що знижує якість діагностичного процесу.

Побудові моделі особистості психодіагноста сприяє і напрям дослідження анти ПВЯ (властивостей, які негативно корелюють із параметрами психодіагностичної діяльності), особистісних особливостей, які зумовлюють схильність до професійно-емоційного вигорання та професійних деформацій. До негативних якостей психодіагноста відносять: невротичність, високий рівень тривожності, емоційної лабільності, дратівливості; підозрілість; сором'язливість; потребу в домінуванні [5], суб'єктивізм та амбіційність [4], авторитаризм, домінування, напруженість, тривожність, вразливість, готовність до самопожертви, високий самоконтроль [2].

Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволив виділити ряд підходів до розробки моделі особистості психодіагноста, які здійснюються в рамках концепції ПВЯ. Побудована таким шляхом модель особистості психодіагноста відноситься до виду неповних моделей, є аналогом реального об'єкту (представляючигоморфізм як вид аналогії), меншої складності, ніж реальний об'єкт, є спрощенням сукупності реальних властивостей.

За наявності змістовної різноманітності, всі моделі особистості психодіагноста є компонентними моделями, які включають достатньо об'ємний перелік якостей. Пропоновані переліки ніяк не структуровані, що ускладнює їх використання в цілях організації професійного навчання. Ефективність моделі спеціаліста як засобу педагогічного проектування визначається, в першу чергу, такими властивостями моделі, як системно-структурна організація, цілісність, динамічність. Отже, перспективною вбачається побудова структурної моделі особистості психодіагноста, яка відповідає б зазначеними вимогам. Така модель, як критерій якості підготовки спеціаліста, оптимізує організацію процесу фахової підготовки психологів.

Використана література:

1. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. – М. : Прогресс, 1979. – 504 с.
2. Костромина С. Н. Структурно-функциональная организация психодиагностической деятельности специалистов образования : автореф. дис. ... доктора психол. наук. – СПб., 2008. – 52 с.
3. Психодиагностика: Конспект лекций / сост. С. Т. Посохова. – М. : ООО "Изд-во АСТ", СПб.: ООО "Сова", 2004. – 156 с.
4. Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. – М. : ИПП-ИСП, 2000. – 512 с.
5. Юдина Е. В. Соотношение личностных качеств практического психолога и эффективности диагностической деятельности : дис. ... канд. психол. наук. – М., 2001. – 137 с.

Аннотация

Рассматривается проблема разработки модели личности специалиста. Проанализированы подходы к построению модели личности психодиагноста, определены требования к этой модели как критерию качества подготовки специалистов.

Annotation

The problem of development of model of personality of specialist is examined. The analyzed going is near the construction of model of personality of psycho diagnostician; certain requirements are to this model as criterion quality of preparation of specialists.

УДК 37.015.3

Зайчикова Т. В.

ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ В ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕКТИВАХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Останнім часом держава приділяє багато уваги демократизації та гуманізації суспільства. Безумовно цей процес не обходить освіту. Яка ще державна інституція, як не освітня так суттєво впливає на формування особистості дитини – майбутнього члена суспільства. Саме в той віковий період, коли дитина потрапляє до навчально-виховних закладів, у неї формуються моральні цінності, вона вчиться взаємодіяти з іншими, соціалізується. Тому можна без перебільшення сказати, що освітні заклади сьогодні формують "завтра" нашої держави. На вчителів покладається величезна відповідальність, бо саме педагогічний колектив формує ту атмосферу, ті цінності та правила поведінки – умови, в яких буде зростати дитина. Особистість педагога є його найголовнішим засобом впливу на школяра. Отже, від того, наскільки вчитель відчуває себе психологічно комфортно, гармонійно в даному навчальному закладі, багато в чому залежить і те, в якому психологічному стані будуть знаходитись його учні. Тому такими актуальними на сьогоднішній день є питання психологічного здоров'я вчителя, його готовності до виконання професійної діяльності, вміння адаптуватися і долати професійні стреси.

Багато дослідників звернули увагу на те, що педагогічна професія несе в собі велику кількість стресогенів. Вчитель змушений постійно працювати в емоційно напруженій атмосфері, контактувати з великою кількістю учнів, весь час залишаючись взірцем для них. Педагог, на початку власної професійної діяльності, має оволодіти практично всіма сторонами цієї професії: навчальною, виховною, педагогічним спілкуванням, засобами самореалізації своєї особистості, досягненням результатів у навчанні та вихованні школярів. По проходженню декількох років, одночасно з накопиченням досвіду, виробленням власного підходу, індивідуального стилю діяльності, професійної позиції у педагога з'являється і "психічна втома", професійна дезадаптація, симптоми "професійного вигорання" тощо.

Терміном "професійне вигорання" Х. Дж. Фреденбергер окреслив групу симптомів, які виникають у людей, що знаходяться в інтенсивному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, учнями в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Останні дослідження яскраво свідчать про те, що цей синдром дуже поширений серед педагогів. Тому дуже важливим є вивчення особливостей його виникнення, розвитку та протікання саме в педагогічній діяльності [5]. Симптоми "вигорання" багато хто з дослідників розподіляє на три групи: 1) фізичні; 2) поведінкові; 3) психологічні.

До фізичних можна віднести: втому, перевантаженість, виснаження, чутливість до змін показників зовнішнього середовища, астенизація, часті головні болі, розлади шлунково-кишкового тракту, відсутність апетиту або навпаки переїдання, задишка, безсоння тощо. До поведінкових і психологічних проявів можна віднести такі, як: поганий настрій і пов'язані з ним емоції песимізму, цинізму, почуття безнадійності, апатії, депресії, почуття безглуздя, негативне ставлення до колег і до самої роботи, мізерність репертуару робочих дій, почуття нудьги, зниження рівня ентузіазму, почуття образи, почуття розчарування, непевність, почуття провини, почуття непотрібності, гнівливості, дратівливості, напруженість, неспокій, схвильованість, надмірне збудження, тривожність, агресивні почуття, підозрілість, почуття всемогутності (влади над долею учнів), ригідність, негативна "я-коцепція", нездатність приймати рішення, дистанціювання від учнів і прагнення до дистанціювання від колег, підвищене почуття відповідальності за підлеглих (учнів), уникання взаємодії із співробітниками, загальна негативна установка на життєві перспективи, зловживання кавою, алкоголем чи наркотиками тощо. Для такої людини робота стає все важче і важче, а сил виконувати її – все менше і менше.

"Burnout" – це синдром, група симптомів, що з'являються разом. Однак, усі симптоми ні у кого не проявляються одночасно, тому що вигорання – процес дуже індивідуальний. Серед симптомів, що виникають першими, можна виділити – загальне почуття втоми, ворожості до роботи, загального невизначеного почуття занепокоєння, робота стає все більш важкою і все менш результативною. Педагог може легко впасти в гнів, дратуватися і почувати себе розбитим, приділяти багато уваги деталям, і бути настроєним надзвичайно негативно. Гнів, що відчуває людина, може вести до розвитку підозрілості. Педагог може думати, що співробітники хочуть його позбутися. Цей стан може посилюватися почуттям "незалученості", особливо, якщо раніше педагог брав участь у всіх подіях. Окрім того, кожен, хто намагається допомогти, щось порадити, викликає в нього роздратування. Серйозними проявами вигорання є поведінкові зміни і ригідність. Якщо людина зазвичай балакуча і нестримана, вона може стати тихою і відчуженою. Чи, навпаки, людина, що зазвичай тиха і стримана, може стати дуже говіркою,